

Marjovszky Tibor:¹

Néhány ötszáz éves levél...²

Some 500 Years Old Letters...

The article presents a few letters of Desiderius Erasmus from 1518 about diverse topics, like Literature, Church, European history, everyday life in Renaissance age. These letters are published at first time in Hungarian language.

Keywords: Correspondence of Erasmus, Louvain, Collegium Trilingue, Thomas More, England.

Az 1517–18-as évek minden túlzás nélkül Erasmus működésének csúcspontját jelentik. Európában a legnagyobb példányszámban megjelenő szerző, bár ez lassan a végéhez közeledik, mivel az ez évben színre lépő Luther ebben nemsokára megelőzi őt. Egy személyben valóságos központja a humanista-tudományos világnak, hatalmas levelezése szinte kora minden jelentős személyiségével összeköti.

1517 májusától 1521 őszéig Leuvenben él. Az itt tartózkodás első tíz hónapjának termete – egyéb munkái mellett – 247 levél, az ezekben szereplő utalásokból feltételezhető még, hogy nyolcvanöt általa írt levél elveszett. (Négy levelet a gyűjteményes kiadások más dátum alá sorolnak.) Ebből az időből a neki írt és fennmaradt levelek száma negyvenhat, a levelek felét kéziratban illetve másolatban, a deventeri Athenaeum könyvtára őrizte meg. Nyolcvankilenc még Erasmus életében megjelent nyomtatásban ebből három kötetet maga Erasmus szerkesztett.³ Még két levél érdemel említést, amelyek a szerző akarata ellenére jelentek meg nyomtatásban. Az egyik címzettje a kölni Caesarius⁴, ebben Erasmus tiltakozik a neki tulajdonított s Kölnben is felbukkanó pápaellenes dialógus formában

1. Nyugalmozott egyetemi tanár. email: marjovszky.tibor@gmail.com.

2. Az Erasmusról és munkásságáról szóló magyar nyelvű szakirodalom, nem túl bő. Ez még fokozottabban igaz a levelekre, talán csak a magyar vonatkozások kivételével ez alól. A háromezernél is több levél, a történelem, kultúr- és szellemtörténet kimeríthetetlen forrása, egyfajta reneszánsz enciklopédia, a legváltozatosabb témákkal. Az itt szereplő három levél fordítása P.S. ALLEN tizenegy kötetes latin összkkiadása (*Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami*, Tom III. 1517–1519. Oxonii 1913, Reissued 1992.), s a jelenleg tizennégy kötetes holland fordítás alapján (*De correspondentie van Desiderius Erasmus*. Deel 5: Brieven 594–841, vert.: Drs. M.J. Steens, Ad Donker Rotterdam 2008. (dbnl-edition)) készült. A tanulmány szerzője egyben a levelek fordítója is.

3. *Auctarium selectarum aliquot epistolarum Erasmi Roterodami ad eruditos* (Basel 1518, 31 db). *Farrago nova epistolarum Erasmi* (Basel, 1519, 30 db). *Epistolae ad diversos et aliquot aliorum ad illum* (Basel, 1521, 4 db.)

4. Johann Caesarius, (cca. 1468–1550) humanista és orvos. Erasmus neki ajánlotta, az általa legjobbnak tartott görög nyelven írt görög nyelvtan első két könyvének latin fordítását, melynek szerzője Theodorus Gaza (1400–ca. 1476) bizánci tudós volt. A görög nyelv oktatásakor maga Erasmus is ezt a nyelvtant használta.

írott gúnyirat ellen. Az irat sokatmondó címe: *A mennyből kirekesztett Gyula pápa*⁵, némi ironikus alcímmel: *Ahogy II. Gyula pápa kopog a menny ajtaján, de Péter nem engedi be.* (Az igazsághoz tartozik, hogy később bebizonyosodott, hogy az irat szerzője valóban Erasmus.) A másikat, amelynek nem szánt nyilvánosságot, a kor talán legnagyobb keresztényen hebraistájának, Johannes Reuchlinnak küldte, akit a leuveni egyetem állítólagos eretnokség miatt bepanaszolt X. Leó pápánál. Ezzel ugyan Erasmus nem értett egyet, de ezt nyilvánosan nem vállal(hat)ta fel. A pápa Reuchlint először felmentette, majd hosszabb huzavona után mégis bűnösnek nyilvánította.

Leuvenben Erasmus számára ideálisak voltak a körülmények, tagja volt a teológiai fakultásnak, de kötelezettségek nélkül, bevételei amelyek különböző forrásokból származtak, lehetővé tették, hogy viszonylag gondtalanul éljen. Rövid ideig egy barátjánál lakott, ezután az egyetem pedagógiumába költözött be, a *College van de Lelie*-be, latin nevén: *Pædagogium Lili* (1431–1797). Tevélegesen részt vett a Háromnyelvű Kollégium (*Collegium Trilingue*) megalapításában, és működtetésében, ahol – Európában ritka lehetőségként – egyszerre lehetett egy helyen görög, héber, és latin nyelvet tanulni. Létrejöttét egy végrendelet tette lehetővé. Erasmus barátja, Jerome van Busleyden (cca. 1470–1517. aug. 27.) igen részletesen szabályozta a kollégium szerkezetét és működését. S mivel igen gazdag volt az iskola komoly lehetőségeket nyújtott, tanítók és tanulók számára egyaránt. Megfelelő épület, a professzorok számára kiemelt anyagi biztonság, tucatnyi ösztöndíj, ingyenes hallgatói helyek. Jellemző, hogy a Kollégiumnak volt akkora előadóterme, ahova egyszerre, több százan is befértek. Népszerűsége nagy volt, s ezt az egyetem teológiai és jogi kara nem nézte jó szemmel, különösen akkor, amikor – az ő rovásukra – a hallgatói létszám elérte a hatszázat.

Erre az időre esik a kétnyelvű (görög-latin) átnézett második kiadása Bázelen Frobeniusnál, Erasmus emiatt már 1518-ban Bázélbe utazik, a mű 1519-ben jelenik meg. Ártételesen ehhez kapcsolódik egy hosszú és fájdalmas harc Erasmus későbbi ellenfelével. Erasmusnak megvoltak pályája során az állandó ellenfelei, akikkel évek során polemizált. Ezek között voltak humanisták, szerzetesek – különösen a koldulórendekkel állt hadilábon –, létezett egy szerintem minőségi spanyol vonal (*Zuninga*), s Angliában is akadt néhány. Ezek közül Edward Lee (1482?–1544), szinte „ösellenséggé” vált. Oxfordban szerezte fokozatait, majd görög tanulmányok folytatására Leuvenbe ment (1516–1525), diplomáciai szolgálatot is végzett. 1531-től yorki érsek. Erasmus először igen pozitívan említi egy *Tunstall*hoz írt levélben Leuvenbe történt megérkezése után: Lee, teljes szorgalommal foglalkozik a görög nyelvvel. (1517. július 17 [Ep. 607]). Később Erasmus keze alá is dolgozik, de hat hónap után – s itt kezdenek rosszra fordulni a dolgok – azt írja Leenek, hogy a kétnyelvű Újszövetség második kiadásához megírt jegyzeteit nem áll már módjában felhasználni a bázeli második kiadásban. A viszony kétoldalú polémiaívá fajul éles hangnemben, ami a mindkét féllel jó viszonyt ápoló korabeli tudósok között aggodalmat kelt.

Mivel a jelen folyóiratszám jubileumi írásokat tartalmaz, az ember joggal reménykedik, hogy olyan termékeny szerzőnél mint Erasmus, talál a dátumhoz kapcsolódó írást

5. Magyarul: Rotterdami Erasmus: *A mennyből kirekesztett Gyula pápa*. Fordította és jegyzetekkel ellátta Vető Éva, lektorálta és a tanulmányt írta Barlay Ö. Szabolcs. Budapest, 2013.

amely jó anyagot szolgáltat az összekapcsoláshoz. Az ötszáz esztendő mutató kapcsolópont lehetne, és erősen reménykedhetünk, hogy aki életében több mint 3000 levelet írt, 1518. február 23-án sem hagyott fel ezzel a jó szokásával. A lelkesedés azonban hamar alább hagy, ezen a jeles napon Erasmus egy levelet sem írt. Ilyenkor a jó cél érdekében, igazítani szokás az adatokon, hogy az eredmény kielégítő legyen. De beigazolódik a mondás: Ahol a legnagyobb a baj, ott a legközelebb a segítség! Egy nappal korábban azonban négyet is írt, s mivel a küldönc valószínűleg másnapnál korábban nem indulhatott útnak, máris a kívánt dátumnál vagyunk. Ebből a négyből a három rövidebbet vesszük szemügyre, néhány rövid jegyzettel, amelyek remélhetőleg segítik az olvasót a jobb megértésben. Mellőzzük az analízist és a szellemtörténeti elhelyezést, reménykedve abban, hogy a rövid levelek közététele, így is elég örömmel és érdekességgel szolgál.

Erasmus barátjának, a luccai Pietro Ammonionak⁶ üdvözlét!

Nyomatékosan kérlek, hogy titkáromnak adj át minden olyan levelet, amelyet Ammonionak írtam, vagy ő nekem, ezen felül az ügyemre vonatkozó, minden másolatot⁷, amennyiben léteznek ilyenek. Nem kételkedem abban, hogy rokonod⁸ hírnevét félted, de mindent megteszek, hogy annak hallhatatlanságát biztonságban tudjam. Ezért hát kérlek, szolgámat fel ne tartsd, bizonyítva ezzel baráti szolgálatodat. Ha van valami, amivel szolgálhatodra lehetek, meg fogod látni, hogy készségesen megteszem azt. Minden jót!

Antwerpen 1518. február 22.

[Ui.:] Amikor ezt írtam, egyszerre két levelet⁹ kaptam Tőled, s jobban megörültem azoknak, mint azt el tudnám mondani, olyanok voltak, hogy a legnagyobb reménységet merítem belőlük.

6. Pietro Vannes / Ammonio (?–1563 május 1. előtt) 1513-ban Angliába utazik, Gigli bíboros szolgálatába áll aki, hozzá hasonlóan luccai származású volt. Az ő ajánlására lesz egy évvel később Wolsey bíboros titkára. később latin titkár VIII. Henrik mellett. Másodmagával Rómába utazik (1528), hogy kieszközölje az uralkodónak Aragóniai Katalinnal kötött házasságának felbontását, de a diplomáciai küldetés teljes kudarcot vall. Titkári állását VI. Edward alatt is megtartja. 1550-től öt esztendeig velencei követ. [Összesen három levél maradt fent Erasmustól, tőle egy sem.]

7. Erasmus Andera Ammonióval való levelezésükön kívül, a dispensatiojára vonatkozó iratokat kéri. X. Leó döntésének csak rövid összefoglalását ismeri, amelyet néhány nappal a meghozatal után küldenek el neki. Vannes – panasolja Erasmus későbbi levelében (Ep. 822 [1518] április 23.) – azt írja, hogy a terjedelmes levelezésből csak „két darab papírt” küldött, s amíg a saját maga által írt levelet lepecsételte, addig a dispensatio másolatát nyitva adta a küldönc kezébe. Erre az indiszkrécióra mondja, hogy Pietróban nem leli fel az Ammoniók szellemét. A szemrehányás nem túlzás, hiszen legkevesebb 39 levélről van szó.

8. Andrea Ammonio [de Harena], (cca. 1478–1517 augusztus 17/18) VIII. Henrik olasz titkára, Erasmus bizalmas barátja, a levél címzettjének unokatestvére.

9. Ezek a levelek nem maradtak fent.

Erasmus Sixtinusnak¹⁰

Nyomatékosan kérek, hogy Smith¹¹ barátom kapja meg Ammoniótól amit akarok, késedelem nélkül, mert az Újszövetség kiadása ismét Bázalbe menni kényszerít, vagy legalább is Velencébe. Ezt a szerencsétlenséget, – a közmondás szerint – magam pakoltam taligámra, de amit számba raktam, s a törvényes előírásoknak nem megfelelően tettem, le is kell nyelnem. A pápa és a császár új komédiát adnak elő. Úgy mutatják, hogy a török elleni háborúról, de valami teljesen másról van szó. A zsarnokság és a szegénytelenség csúcspontját értük el. Itt a városok között zsványok mozgolódnak, de a felriadt felsőbbiségek kezdenek éberek lenni végre. Minden jót legőszintébb barátom, s legjobb akaratú védelmezőm! Leveledet akkor adta át Franz, amikor ezeket írtam, Maruffótól¹² kaptam pénzt, Franz állítja, hogy a pénzt nem fizették ki ott, mert rossz volt a váltás, s a törvényes előírásoknak nem megfelelő. Küldök egy törvényes váltást. Ammoniónak küldtem egy gondos[an megfogalmazott] levelet, s bízom abban, hogy megteszi, amit kérek. Az olaszok esze járása mindig más volt!

Erasmus barátjának More-nak¹³, üdvözet!

Nehezen tudom megmondani kedves More-om, hogy szomorúságom, vagy meglepődésem nagyobb-e afelett, amiért a mi Pacénk¹⁴ lelkesedett, mikor úgy vélte, hogy ki kell adni ezt a könyvet.¹⁵ Minden egészséges értelem, amelynek véleményem szerint nem volt híjával, [itt] hiányzik. Nem csak az ő hírnevéért aggódok, amelyet nem kevésbé szeretek, mint a sajátomat, de érted is Britannia, azért mert bizonyosan tudom, hogy alattvalódtól a zsenialitás egészen más jelét vártad. Végezetül magamért is szomorkodom, mert – kétség kívül a legjobb szándékkal – olyan gyakran említ engem, de ilyen nagymértékben ellenség sem tudna kárt okozni. Azt, hogy az olvasó, amit nevében ígértem, kezességként követeli meg tőlem, nem tartom fontosnak. Kedves Múzsák, hát nem jutott eszébe, hogy egy barát hírnevének a világ és az utódok számára történő továbbadása szent ügy, s hogy nem látott ebben tintára, papírra és lámpaolajra kidobott pénzt? Mi haszna volt, eretnekségeim és szegénységem számbavételének ostobaságából? Valóban azt gondolta, hogy mindenféle iszogatók közben kikotyogott hivalkodást, olvasandóként mindenki elé kell tární?

---

10. Johannes Sixtinus/John Sextus Frízföldön (Bolsward) született jogász (?–1519). Angliában futott be egyházi karriert. Erasmusszal 1499-ben találkozik először, s ezután váltanak néhány udvarias, egymást magasztaló levelet. A levelezés hosszabb időre megszakad, de Erasmus figyelemmel kíséri honfitársa sorsát. Levelezésük 1511-ben indul újra. [Összesen 11 levél maradt fent: Erasmus (6) Sixtinus (5). Sixtinus, Pieter Gillishez írt levelében említi Erasmust Ep. 448].

11. Smith, John (1512–1518 között tudunk róla), Erasmus szolgája.

12. Raffaele Maruffo, (1497–1535 között tudunk róla), genovai kereskedő.

13. Thomas More (1478–1535), angol humanista, államférfi. Élete, művei, vértanúsága eléggé ismertek Magyarországon, s mivel barátsága, s kapcsolata Erasmussal megérdemelten lenne külön tanulmány(ok) tárgya. Így életpályájára, s barátságuk elemzésére itt nem térhetek ki.

14. Richard Pace, (cca. 1483–1536) angol diplomata.

15. De fructu qui ex doctrina percipitu, 1517. Johann Froben Basel.

De ez késő bánat. Az marad csak, hogy az illetőnek – a szokásos barátságos módon – azt tanácsoljad, hogy ettől fogva az irodalmat e módon meg ne becstelenítse. Amennyiben görögöt fordít, valaki más ítéletében támaszra lel, s nem kell egyebet tennie, mint a saját stílusára gondot fordítania. Van Dorphoz védelmemre írt levelét, tiszteletének megóvása végett eltünttettem, Úgy vélem, hogy hogy ezt a könyvet is el kell tüntettetnem.

Szépítés nélkül írtam ezt Neked, kedves More-om, mert bizonyos vagyok a kézbesítő megbízhatóságában, ugyanezt írnám neki is, ha nem figyeltem volna meg olyan gyakran, mennyire boldoggá tesz mindenkit, a saját tehetsége. Ehhez hasonló dolgokat jobb szemtől szembe elmondani. Minden jót! Antwerpen, 1518, Szent Péter székének ünnepén.

Erasmus barátjának Bullocknak¹⁶, üdvözlét!

Legelőször is örömömre szolgált kedves Bullockom, hogy a szörnyű pestis Téged nem ért el. Gratulálok Croke-nak és egyetemeteknek, hogy annyi igen tiszteletreméltó tudományos tárgy mellett, amelyben már régóta kiemelkedik, még ebben a dicsőségben is részesült¹⁷. De mit hallok? Valóban léteznek nálatok olyanok, akik Lefèvre-ért¹⁸ hadakoznak? Miért haragszanak reám? Azért mert az istenkáromlás vádjának amiben Lefèvre bűnbakká tesz engem, – minden igazhitű szerzővel megegyezően – világos érvekkel ellentmondok? Korábban miért nem rá haragudtak meg, aki annyira megtámadott, hogy nem hallgathattam?

De hagyjuk a hencegőket figyelmen kívül, kedves Bullockom, akik a dolgokat merő lobbanékonyaságból ítélik el vagy helyeslik, ha olyan dolgokról van is szó, melyekről még ismeretekkel sem rendelkeznek. Lefèvre-n igen meglepődtem, először azon, amit nekem támadva előhozott, azután, hogy egy hozzám intézett levélben miért nem mentetőzik vagy védekezik? Ha Standish¹⁹ ilyen módon támadott volna meg, másképpen bántam volna el a szörnyeteggel. Lefèvre-nek azonban egy ellenkező értelmű választ írtam, amelyben a régi barátságunk is sokat nyomott a latban. Azonban annyira nem jó barátom ő sem, hogy öröme Krisztus méltóságának ellenségévé, a próféták megértésének aláásójává, a zsidók barátjává kellene lennem, annál inkább, mivel a barátság jogait ő kezdte megsérteni. Az Újszövetséget sok erőfeszítéssel ismét átnézem. Felkészültem, hogy a kiadás végett Bázalbe vagy Velencébe utazzam. Kedves Bullock, erre a sorsra születtem, s az ember nem harcolhat az istenek ellen. Levelet kaptam Graytól, amely úgy tűnik Párizsból íródott. Pieter Gillis nem tudom kire bízta Croke hozzám intézett levelét, de bárhogy is, az illető még nem kézbesítette azt. Add át neki és a kedves Graynek üdvözlétemet, mesélj utazásomról, de még ne mondj biztosat, hogy hova vezet. A többi barátoknak – Vaughan,

16. Harry Bullock/Bouillus (cca.1497–1526) Erasmus egyik legközelebbi barátja, élete Cambridge-hez kapcsolódik, a Cambridge Press egyik létrehozója (1520/21). Tagja volt annak a bizottságnak, amely elrendelte Luther műveinek nyilvános megégetését a Szent Pál székesegyház előtt (1521. máj. 12.). 1526. május 24-én az egyetem könyvtárának adja értékes könyveit. [7 levél, Erasmus (4), Bullock/(3)].

17. Croke, Richard (cca. 1489–1558) a görög nyelv tanára Cambridge-ben. 1517 szeptemberében nevezték ki.

18. Jacques Lefèvre d'Étaples/Faber Stapulensis (cca. 1460–1536) francia humanista és filozófus, bibliafordító. Erasmus egyik állandó ellenfele.

19. Henry Standish, (+1535) ferences tartományfőnök Angliában.

Humphrey, Bryan, Watson és Garret – üdvözlöt, vendéglátómnak, akinek dicséretét az apológiában név nélkül zengem. A héber nyelvnek ebben a korban messze legtudósabb professzora most Leuvenben van,²⁰ s olyan valaki is, aki görögöt is tanít²¹. Mindenki, aki háromnyelvű akar lenni, ide siet. Minden jót, különleges barátom megóvóm, védelmezöm! Antwerpen [Március 5.].

Talán ennyiből is világos, hogy Erasmus levelezése, a kor, a humanizmus, s a napi érdekességek kimeríthetetlen kincsesbányája, Akkor is igaz ez, ha ezen kívül egyéb műveit nem is vennénk figyelembe, ami lehetetlen vállalkozás lenne, hiszen egészen Luther megjelenéséig ő volt Európa legnagyobb példányszámban megjelenő szerzője. Leveleit olvasva az ember három dolgot gyakran tesz: Tanul, csodálkozik, és nevet. Ennél pedig, mi segíthetne át könnyebben a múltó éveken? Mivel, átalakított közmondással: Több levél, mint nap, nem csak az elmúltakon, hanem az eljövendőkön, s a hátralévőkön is. Summa summarum: *Ad multos annos!*

Felhasznált irodalom:

P. S. ALLEN:

Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami. Tom III. 1517–1519. Oxonii 1913, Reissued 1992.

De correspondentie van Desiderius Erasmus. Deel 5: Brieven 594–841, vert.: Drs. M.J. Steens, Ad Donker Rotterdam 2008. (dbnl-editie)

Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation. Volumes 1–3, A–Z, Peter G. Bietenholz, Thomas Brian, Deutscher University of Toronto Press, 2003.

---

20. Adrianus, Matheus (működése 1501–1521 között ismert) hebraista és orvos.

21. Valószínűleg Rutger Rescius, (ca. 1475–1545) leuveni hellenista, szeptember 1-től nevezték ki.